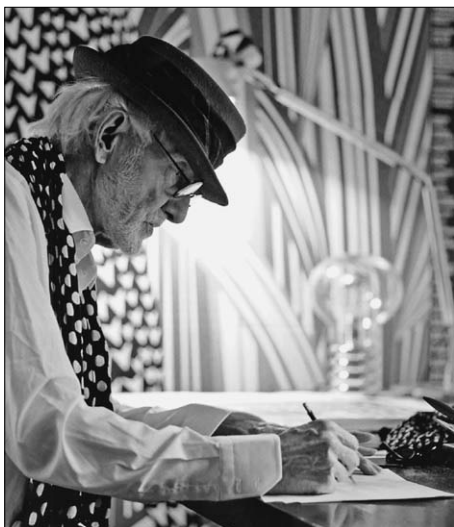

UVODNIK
EDITORIAL

PROF. EMERIT. DR. SC. **NIKOLA FILIPOVIĆ** (1934.), doajen hrvatske arhitekture, najstariji je živući profesor Arhitektonskog fakulteta, sudionik i svjedok nekoliko desetljeća razvoja i struke i naše škole.

Povodom 75. obljetnice AF-a (1994.) napisao je osebujan osvrt na razvoj hrvatske arhitekture, ali i na mijene koje je Fakultet tijekom cijeloga niza evolucijskih etapa proživio. Tekst je ostao neobjavljen, no u svemu je aktualan i danas – originalan, zanimljiv i čitak, pa ga uz 100-godišnjicu postojanja Fakulteta neznatno redigiranoga objavljujemo kao autentično svjedočanstvo i sjećanje negdašnjega studenta, potom i uvaženoga profesora, predstojnika katedre i ikoničnoga dekana našega Fakulteta.

PROFESSOR EMERITUS, DR. SC. **NIKOLA FILIPOVIĆ** (1934), the eminent Croatian architect, one of the oldest living professors of the Faculty of Architecture, a participant and witness to many decades of development of our institution and our profession.

On the occasion of the 75th anniversary of the Faculty of Architecture (1994), he wrote a review on the development of Croatian architecture and the changes that marked the development of our Faculty. The text has remained unpublished. However, it is still relevant today in all its aspects. It is original, interesting, and readable. So we have decided to publish it with some minor editing on this occasion. It stands as authentic testimony and reminiscence of a former student, then a distinguished professor, head of the department, and iconic dean of our Faculty.

NIKOLA FILIPOVIĆ

RAZVOJ HRVATSKE ARHITEKTURE POVODOM 100-GODIŠNJICE ARHITEKTONSKOG FAKULTETA

DEVELOPMENT OF CROATIAN ARCHITECTURE ON THE OCCASION OF THE 100TH ANNIVERSARY OF THE FACULTY OF ARCHITECTURE

UVOD

Obilježavati, opisivati i analizirati 100 godina Arhitektonskog fakulteta (AGG, Tehnički fakultet, VTŠ) istovremeno je i vrjednovanje suvremene hrvatske arhitekture u istom razdoblju.

I obratno.

Ista teska i manje teska vremena, isti izazovi, iste ličnosti i iste sudbine.

I ista htijenja: humanost, iskrenost i skromnost, profesionalnost i suvremenost, etika.

Suvremenost, ali i specifičnost uvjeta. I iste, nesumnjive vrijednosti profesije koja je uspijevala uskladiti odnos društvene odgovornosti (profesionalne discipline) i osobnih umjetničkih nastojanja.

Zadovoljstvo je, ovom svečarskom prilikom, ne samo zbrajati razdoblja, godine i desetljeća već i analizirati vrijednosti danas nesporne i vidljive.

Jedna (jedina) je škola odgovorna, ali i zaslužna za činjenicu da je arhitektura postala dio naše kulturne svijesti i dio naše povijesne tradicije.

Škola i arhitektura koje zavrjeđuju: ljetopis, tradiciju povijesnog, kritičku analizu i kritički osvrt (dijelove ovog rada).

NAPOMENE UZ UVOD

Nezahvalan, ali i promašen posao bio bi rad (znanstvenog pristupa) u tako značajnoj djelatnosti i tako značajnoj skoli u razdoblju od 100 godina koji bi pokušaj vrjednovanja potonjega bazirao isključivo na podacima, programima, nazivima i mjestima, kronologiji objekata, kao i navođenju autorskih imena, bez kritičkog pristupa i analize vremena, događaja, politike i društvenih okolnosti. Razloga je nekoliko.

Prije svega neiscrpan fundus, kojeg bi i djelomično navođenje premasilo ograničeni opseg samoga rada, uz prisutnu opasnost da izostavim (svjesno ili omaškom) neka imena, podatke i nazive, čime bi i nehotice bila nanesena neoprostiva nepravda u prigodi koja je primarno svečarska.

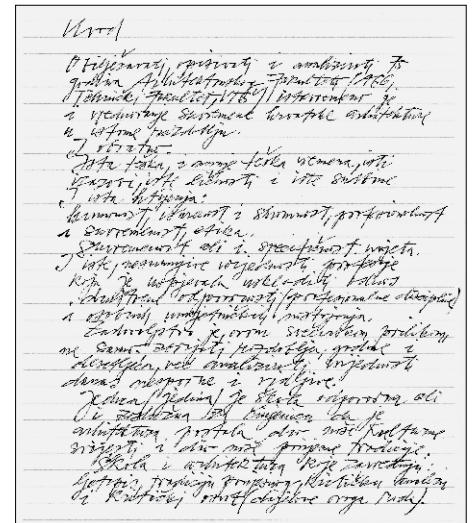
Srećom, kao potvrda takvom pristupu i radu o hrvatskoj arhitekturi i napose Arhitektonskom fakultetu postoji obilje vrlo ozbiljne, sistematične i znanstvene građe koja je i poslužila kao osnova za ovaj rad.

Neke monografije velikana hrvatske arhitekture, obilje radova u pojedinim razdobljima, prijeračne i poslijeratne arhitekture, praćenje suvremenih kretanja tokova dugoga razdoblja – a naročito kapitalno djelo o hrvatskoj arhitekturi u razdoblju od 1945. do 1985. godine – danas su i sami dio nasega arhitektonskog naslijeđa.

Ništa manje ozbiljno, iako različito, pisana je i povijest Arhitektonskog fakulteta: zbornici, programi, nastavni planovi, liste nastavnika i studenata, kronologije, opisi i zapisi – isto su tako ne samo fundus jedne škole i njena vremena već i svjedočanstva jedne kulture.

Praktičnosti radi navodi se naziv Arhitektonski fakultet, iako se, dakako, misli na njegovu cjelokupnost koja uključuje arhitektonske odjele i odsjeke na Visokoj tehničkoj skoli, Tehničkom fakultetu i AGG fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

Isto tako, riječ *arhitektura* podjednako označava cjelovitu djelatnost, uvijek prisutnu u svim nastavnim programima škole, kao i cjelokupnost profesije koja uključuje i arhitektonske i urbanističke znanosti.

Nadalje, moguća istovjetnost zagrebačke škole s hrvatskom arhitekturom ne proizlazi iz teze o dominantnosti Zagreba kao centra, već označuje samo mjesto jedne arhitektonske škole iz koje su potekli zamalo svi hrvatski arhitekti.

Dostatno je naći se u zgradi Fakulteta početkom školske godine te vidjeti, a naročito čuti, mladost iz cijele zemlje i postati svjestan činjenice da to jest hrvatska arhitektonska škola.

LJETOPIS

Jedan je rat (svjetski, Prvi) bio uzrokom da jedna škola (unatoč naporima koji su trajali nekoliko desetljeća) umjesto početkom stoljeća bude osnovna tek svršetkom toga rata, a počne radom 1919. godine.

Riječ je, dakako, o Visokoj tehničkoj školi. Iako su prvi diplomirani inženjeri arhitekture na VTS-u promovirani već 1923., tek će se 1929., dakle desetljeće poslije, moći uočiti i rezultati.

Nepobitno je – postoji suvremena hrvatska arhitektura koja će u sljedećih deset godina doseći svoje 'zlatne godine' pod sintagmom *Zagrebačka škola*, koja podjednako označuje i školu i arhitekturu.

Uza „Zagrebačku” osnovat će se i „Iblerova škola” (pri Akademiji likovnih umjetnosti od 1926. do 1935.), „Radna grupa Zagreb”, grupa „Zemlja” (1929.-1936.), a osnivanje Tehničkoga fakulteta dogodit će se 1926. godine.

Doba je to sjajne i realizirane arhitekture, snaznih i modernih ličnosti.

Još jedno desetljeće i ponovno rat. Godina 1939. donosi dvadesetu obljetnicu Škole, ali i nova teška vremena.

Unatoč tome što Škola ne prekida rad, arhitektura je morala stati.

Došlo je vrijeme rušenja.

Usprkos nekim događanjima, kao što su Urbanistički seminari ZAVNOH-a, Hrvatska konferencija 1944. i Kongres u Topuskom 1945. godine, rat, poratni događaji i politika (svjetska) odnijet će arhitekturi zamalo deset godina.

Tek će se 1949. (poslije 1948.!) ubrojiti u novo vrijeme kada će biti moguće ustvrditi da je potvrđena vrijednost povijesnoga arhitektonskog razdoblja kao osnova novoga razvitka, u kontinuitetu internacionalnog stila i na tradiciji Zagrebačke škole.

Sljedećih će četrdesetak godina moći biti označeno – doduše kao vrijeme mira, ali što se arhitekture tiče – krajnje kontraverzno.

Postoji kontinuitet, zahvaljujući ličnostima sjajnih arhitekata (vezanih za Školu ili izvan nje), koji osigurava „naprednu humanu misao i estetski doseg vremena” iz tridesetih, no čvrste veze s europskim (svjetskim) arhitektonskim događajima neće biti.

I to još dosta vremena.

Slijede četiri razdoblja različito vrjednovana.

Do sredine pedesetih iznova vrijeme sabiranja, odluka i sjajnih otpora jednoj dogmi, koje će pripremiti novi razvoj sve do sedamdesetih. Još dva razdoblja, sedamdesete i osamdesete, označit će dvije arhitektonske generacije odgojene i izučene, dakako, na svojoj Školi i njenoj tradiciji, koje će, međutim, morati prihvatiti izazove svjetskih arhitektonskih pokreta u pokušaju praćenja uz otežane uvjete.

Prošlo je sedamdeset godina, prohujala su dva svjetska rata, izmijenile se tri države, ličnosti iz samih početaka sada su povijest, a Škola je mjesto odakle će stasati mladi arhitekti, uz niz već završenih, prateći kapitalno djelo vrjednovanja hrvatske arhitekture.

Plod dugogodišnjega rada, krajnje stručne analize i znanstvenog pristupa, prožeto duhom i sarmom neponovljivog autora.

Riječ je, dakako, o *Atlasu hrvatske arhitekture*, ključnom znanstvenom projektu sada već (od godine 1963.) Arhitektonskog fakulteta, potkrijepljenim publikacijom i izložbom „Arhitektura u Hrvatskoj 1945.-1985.”.

Sudbina je uskratila mogućnost autoru da dočeka i bude s nama sudionik obilježavanja ove obljetnice koje se značenje proteže u povijest mnogo, mnogo dalje, od gotovo jednoga stoljeća, zahvaljujući činjenici da na ovim našim prostorima i u našoj svijesti postoji tradicija povijesnoga.

TRADICIJA POVIJESNOGA

Arhitektonsko naslijeđe seže do u pretpovijest i preko antike, naročito rimskoga razdoblja (jedan milenij), označava naše područje izuzetnim arhitektonskim cjelinama i pojedinačnim djelima pa se nastavlja starokršćanskim i zatim starohrvatskim razdobljem.

Sakralni objekti, naselja, obrambene građevine i zidine poseban su fenomen u sklopu europske arhitekture, na hrvatskom naslijeđu, utjecaju Bizanta i bogatom sloju rimske baštine.

Tijek srednjega vijeka označit će urbane cjeline izgrađene pod utjecajem kontinentalne Europe na Panonsku i Mediterana na Dalmatinsku Hrvatsku.

Primjera je opet nebrojeno:

utvrde, kašteli, gradine, javni i utilitarni objekti, kulturni spomenici, naročite vrijednosti, a napose sakralni objekti – naslijeđe su razdoblja romanike, gotike i renesanse, te baroka, kada humanističko shvaćanje koje se širi Europom od 14. stoljeca nadalje prodire duž obale i potom i u kontinentalnu Hrvatsku.

Znano je da 19. i početak 20. stoljeca dopunjuju neprekinuti niz arhitektonskih vrijednosti.

Tradicija na ponos, povijest vrijedna divljenja i zahvale, naslijeđe koje je uvjetovalo, omogućilo i pripremila sadašnjost hrvatske arhitekture.

KRITIČKA ANALIZA

Ništa lakše no proniknuti u okolnosti vremena koje ostaje zapamćeno kao najznačajnije razdoblje suvremene hrvatske arhitekture.

Tridesete godine, zenit *Zagrebacke škole*. U to je doba Škola etablirana, bliže i dalje arhitektonsko naslijeđe dio je kulturne svijesti, poduzetništvo bilježi prosperitet, jedan je rat zaboravljen, vrijeme je mira i gradi se.

Veze s Europom, središtem novoga i suvremenoga arhitektonskog pokreta, višestruke su i trajne.

I najznačajnije:

stasala je generacija arhitekata, rođenih na prijelazu ili početkom stoljeca, u godine koje daju profesionalnu sigurnost i još uvijek odišu svježinom, mladošću i idejama.

Generacija školovana u svojoj zemlji na svojoj Školi.

Generacija različitih ličnosti, naravi i temperamenta, no zajedničke opsesije arhitekturom.

Usto dobro školovana i nadasve nadarena.

Moguć je bio samo jedan rezultat: djela ostvarena u skladu s postavkama suvremene arhitekture, jednako vrijedna i istovremena kao bilo gdje u Europi.

Postoje mišljenja da je opseg profesionalne djelatnosti bio sveden uglavnom na obiteljske objekte imućnih naručitelja, što je povezano sa sumnjom o iskrenom pristupu autora koji se deklariraju kao liberali široke humanističke i socijalne orijentacije.

Neki čak i kao ljevičari.

Zabluda proizlazi iz nepoznavanja cjelovitosti opsega arhitektonske i urbanističke djelatnosti. Manji, obiteljski objekti češće su citirani, publicirani i poznatiji s razloga uobičajenog za to doba: obiteljske su se kuće zvale imenima vlasnika znanih i prije, odnosno neovisno o arhitektonskim ostvarenjima, bilo po proizvodima njihovih tvornica ili renomeu, bogatstvu i poznatosti.

Manje se zna, što je neoprostivo, o istim autorima i djelima vezanim za stambene objekte za srednju i nižu (siromašnu) klasu, rađenih isto, ako ne s većom pažnjom i brigom.

Ne nedostaju objekti javne (i značajne) namjene, urbanistički projekti, obilna publicistika, kao i sudjelovanje u nepredvidivim društvenim kretanjima.

To je doba kada su utemeljeni osnovni principi i načela nove hrvatske arhitekture, koji će je označavati do sadašnjega, našega vremena.

Ličnosti (autori) iz tridesetih, pedesetih će godina, u punoj životnoj zrelosti, biti pedagozi, osigurati će kontinuitet i obučiti generacije svim izvornim vrijednostima – humanističkoj misli, iskrenosti (stručnoj) i skromnosti (osobnoj), odanosti suvremenosti, ali i posebnosti vezanoj za naslijeđe, te visokoj profesionalnosti i etici struke.

Razdoblje neposredno poslije Drugoga svjetskog rata označit će nove društvene prilike, nove političke ideje i nove okolnosti za arhitektonsku djelatnost.

Arhitektonska budućnost, unatoč poklicima društva o izgradnji i obnovi, ima samo jedno obilježje: tragičan optimizam.

Ne samo do 1948. godine, već naročito poslije nje, prijeteca dogma socijalističkog realizma, koji je izraz želje nove vlasti, postaje tragična.

Ali generacija koja je stvorila novu hrvatsku arhitekturu prihvaća izazov i još jednom u drugim okolnostima i drugom vremenu pokazuje svoje ne samo stručne već i ljudske vrijednosti.

No ni u jednome društvenom, kulturnom i umjetničkom području ignoriranje dogme nije bitno tako jedinstveno i potpuno kao u arhitekturi.

Ne samo da se ne grade 'dvorci i palače' nove ideologije, već – naprotiv!

Arhitektura ranih pedesetih podjednako je suvremena kao što je bila i ona iz tridesetih, daka-ko – uz otežavajuću okolnost osiromašene, ratom opustošene i dijelom izolirane zemlje.

Ako je predratno doba označilo vrhove struke u stručnome pogledu, onda je ono poratno jednako vrjednovalo etiku struke i moralnost arhitekata.

Kao i svaka neposlušnost, i ova, arhitektonska, mora biti kažnjena.

Iako društvena djelatnost prvoga reda, od toga će doba struka biti marginalizirana.

Arhitekti će se morati prilagođavati uvjetima i odlukama koje će biti direktivne i donesene nerijetko i u suprotnosti s tradicijom, pravilima i logikom struke.

Političke će odluke, a ne stručne, određivati mjesta za nove (južne) gradove, nove reprezentativne ulice, nove magistralne pravce, nove trgove, nove normative i nove uvjete za rad arhitekata.

Nerijetko, kao i često kod političkih odluka, posljedice će biti pogubne i dalekosežne daleko u budućnosti.

Do naših dana.

Novi gradovi, 'spavaonice', nikada dovršene avenije, neobnovljeni gradovi, nedograđeni ansambli ili propala industrijska postrojenja nisu bili greške, promašaji i nestručnost struke.

Druga je kazna za arhitekturu bila posredna, ali podjednako pogubna.

Osiromašeno društvo nema sredstava da sada (kao nekada) gradi na normama i standardima (sredstvima) koje osiguravaju korak sa svijetom, gdje se gradi boljom tehnologijom, kvalitetnijim materijalima te, što je najbitnije, većom željom i potporom društva za ljepšim zdanjima.

Raskorak, koji je nazalost postajao sve veći, a traje i do danas, 'profesionalce' iz starih dobrih vremena sveo je na status 'talentiranih amatera'.

Hrvatska arhitektura iz modernističkih vremena, 'čudo od djeteta' koje je dokazalo svoju nadarenost, ostala je bez dužne brige društva. Talent kojemu je onemogućeno da se razvije do pune zrelosti i dostojno obogati kulturu svoje zemlje.

Unatoč svemu, na zasadama naslijeđa i načelima Škole, šezdesetih će stasati nova generacija koja će (opet) u najboljoj životnoj dobi dati djela dostojna svoje arhitektonske prošlosti.

Djela suvremena, odmjerena, skromna i iskrena.

Nije isključena spekulacija o mogućnosti različitoga slijeda događaja, pod pretpostavkom o manje dosljednom i nepopustljivom stajalištu arhitektonske profesije prema traženju vlasti.

Zagrebačka 'palača Sovjeta' ili 'dvorac sveučilišta imenom...' možda su mogli biti prihvatljiva cijena za bolji društveni status struke i važniji utjecaj arhitekata na političke odluke koje su 'gradile zemlju'.

Danas je to samo spekulacija, moguća na labavo utemeljenoj akademskoj raspravi, pa prema tome i neprimjerena ovome radu.

Vrijeme koje slijedi toliko je kontroverzno (siromašno društvo s nerazmjerom sredstava i graditeljskih ambicija) da će potresti načela struke, koje će dignitet braniti skupina pojedinaca odana porukama arhitektonske prošlosti. Arhitekti pristaju na nerealne i nestručne zahtjeve moćnih naručitelja nedoraslih da se odupru neutemeljenoj financijskoj euforiji čitavoga društva, naročito za norme trenda turističke izgradnje.

Prvi se put u povijesti hrvatske arhitekture grade objekti nerazumno dimenzionirani, nepri- mjereno skupi i tehnički podstandardni, kao posljedica nevođenja brige o nepotrebnoj sku- poci i pretjeranoj brzini projektiranja i izgradnje, te uz odsutnost osjećaja za okolinu i arhitek- tonsko naslijeđe.

Srećom, upravo će (samo) neki turistički objekti doseći iskusne kvalitete hrvatske arhitekture.

To će područje izgradnje iznjedrili i prve primjere koji će poslije postati pravilo novih arhitektonskih pokreta, i to ne samo kod nas: građenje uz postovanje naslijeđa, kulture i običaja mjesta i okoline.

Postojanost vrijednosti uočljiva je na najzahtjevnijem zadatku profesije, izgradnji (i dakako projektiranju) višestambenih objekata, koja je ocjenjivana kritizerski, bez poznavanja srži tog problema, ne samo naše već i svjetske arhitekture. Uskladiti humanističke težnje s jedne (autorove) strane i krajnje oskudna sredstva s druge (društva kao naručioca) gotovo je nerješiv zadatak kojem su mnogi arhitekti dali svoj radni vijek.

I to gotovo uvijek bez društvenih (državnih, regionalnih i gradskih) objektivnih vrjednovanja i priznanja.

Te, dakako, nerijetko uz osudu javnosti potaknute neobjektivnim, nestručnim i tendencioznim obavještavanjem.

Skromnost profesije, učena na Školi, pružala je struci (i pojedincima) zadovoljstvo samo u vrjednovanju unutar profesije u priznanjima i nagradama između stručnih foruma (javno mnijenje profesije) i zaslužnih pojedinaca ili grupa. Bila su to priznanja bez društvene pompe i nagradnih iznosa, ali to više cijenjena.

Osamdesete donose 'smirenje'.

Nema više poleta društva, a i realnost situacije razgolicuje zablude o mogućnostima investiranja, srednja postaje nužnost.

Kao nelagodno sjećanje i tek mrljica na obrazu struke ostaje malen broj objekata iz doba kada su moćni (i loši) naručitelji uspjeli tražiti i dobiti zgrade neprimjerene i vremenu i društvu, a nažalost i arhitekturi.

Nove teškoće obaraju se na struku, ovaj put s posve neočekivane strane.

Nitko nije mogao slutiti niti očekivati da će procvat svjetske arhitekture nama prouzročiti nove neprilike.

Svijet gradi izazovno, sjajno i glamurozno. Arhitektura i arhitekti zauzimaju sam vrh kulturnih zbivanja, s bravuroznim remek-djelima koja zadužuju za pamćenje u sklopu cijele kulturne povijesti čovječanstva.

Jedno je od naših učenja i korak uz suvremenost, koji nas obvezuju u za nas najtežim vremenima oskudice.

Struka je razapeta.

Nove generacije u naponu snage i volje (opet su to tridesete godine života) pokušavaju uskladiti obje krajnosti: graditi suvremeno, ali i racionalno, skromno i onako kako dolikuje našoj situaciji.

Nije samo izgubljen korak sa svjetskom arhitekturom već i čvrst oslonac pravilnoga prosudivanja, možda prvi put u povijesti naše suvremene arhitekture.

Pokusaji realizacije objekata u 'svjetskoj maniri' daju epigonske rezultate na granici karikature.

Čini se da samo *Škola* uspijeva ostati na načelima i učenju koje njeguje od svojih početaka.

Ne samo škola već i njeni pojedini (bivši) daci.

Još će jednom društvena previranja i promjene potaknute liberalnijim stajalistima vlasti pružiti profesiji mogućnost obnavljanja nekih starih vrijednosti unutar struke.

Ali samo na polju ograničenih investicija pojedinaca.

Obiteljska izgradnja i interijerski zamah iznjedrili su djela koja će ne samo podsjetiti na njih već i ravnopravno stati uz najbolja ostvarenja iz tridesetih, doba početaka i uspjeha zasnovano na istim arhitektonskim zadacima.

KRITIČKI OSVRT

Objektivni prikaz nužan je uvjet svakoga analitičkog postupka, čak i u situaciji participacije rada prigodom značajne obljetnice.

Ovaj je kritički osvrt, kao i analiza, djelo ljudi iz profesije pa podjednako opravdava kritičke, ali i afirmativne dijelove ovoga rada.

Dakako, naziv 'kritički osvrt' eufemizam je kritike profesije, a dijelom i same Škole. Tvorcii arhitekture tridesetih uspjeli su u potpunosti. Stvorili (stvarali) su vrijedna arhitektonska djela, dali time i doprinos cjelovitoj kulturi, ali i promovirali arhitekturu kao značajnu tehničku (a ne samo umjetničku) društvenu profesiju.

Uza stručnu djelatnost zdušno se bave i teorijom, ali i publicistikom arhitekture; neki od njih i pedagoškim pozivom, a svi odreda javno deklariraju svoja napredna i slobodarska uvjerenja.

Neke zlonamjerne spekulacije pokušale su umanjiti vrijednosti ovoga posljednjega, označivši neprimjerenost obilja, a u nekim slučajevima, naravno, i pravoga bogacenja na račun imućnih klijenata.

Činjenica je da su sjajni kreatori i vrhunski profesionalci struke samo bili svjesni vrijednosti svojih djela, profesionalno solidarni štiteći struku uz visoke etičke standarde.

Nije nedostajala ni vodeća ličnost, neophodna za sprovođenje svih zajedničkih stremljenja.

Ipak, ista generacija u poratno doba – unatoč iskazanoj pojedinačnoj i zajedničkoj hrabrosti boreći se za slobodu suvremenoga arhitektonskog izraza – ne uspijeva profesiji osigurati ono značenje iz tridesetih godina.

Nedostaje li mu svježina i odlučnost mladosti ili su vremena ipak bila preteška, dvojbeno je.

Od toga vremena struka je sve manje cijenjena i društveno priznata, podložna odlukama i programima donošenim na stručno nekompetentnim mjestima.

Iako su se sredinom pedesetih ukazale neke mogućnosti zajedničkog nastupa i zahtjeva u ime arhitekture, one nisu iskoristene, a propuštena je i prilika da se prihvati nova vodeća ličnost profesije.

Nažalost, slična mogućnost isticanja predvodnika nije učinjena ni osamdesetih, što je grijeh jedne druge generacije.

Posljedice su dalekosežne.

Čvrstina kolegija nakon prvih naprslina bit će načeta kao nesolidno zdanje i dovest će do teške (tužne) situacije neorganiziranosti struke, kada dakako slabe i etičke norme, a sve na štetu arhitekture i arhitekata.

Srećom, *Škola* u svojoj akademskoj izoliranosti može i dalje stitati i naučavati sve davno označene vrijednosti, uz cijenu povremenih napada na 'elitizam Škole', iako se radilo o elitizmu vrijednosti.

Nesrećom ili ..., izoliranost je katkada bila shvaćena i primjenjivana doslovice u – za vjerovati je – dobroj namjeri, ali ipak s lošim posljedicama.

Iako teoretski, a i znanstveno otvorena analizi i utjecaju svjetskih arhitektonskih strujanja, uz pedagoški moto slobode učenja i prihvaćanje svih utjecaja, *Škola* je bila dovedena u nemogućnost pravovremene, ali i primjerene smjene nastavne generacije, i to u doba kada je trebalo očuvati izvorni program i oduprijeti se najezdi pritiska, eufemistički nazvanih reformama.

Nije se uspjelo ni osigurati specifičnost (ne elitnost!) uvjetovanu egzaktnošću struke, ali i umjetničkom crtom profesije.

Arhitektonske generacije koje slijede još će se manje brinuti o svemu tome, vjerujući (pogrešno) kako je vrijednost stvarne arhitekture dovoljna da afirmira cijelu profesiju.

Publiciranje je osjetno smanjeno, odnosno svedeno na isključivo usku stručnu razinu.

Nedovoljno se negira nestručno kritizerstvo i paušalne (novinske) ocjene, ne traži se (dovoljno) sudjelovanje i uvažavanje stručnih mišljenja iz arhitektonskih radova, a ne iskazuje se ni solidarnost profesije.

O pokušajima javnih protivljenja nema ni govora.

Za generaciju iz 60-ih malo je opravdanja.

Mladost je bila njihova neiskorištena prilika, unesena u arhitekturu tek u najužem značenju riječi.

Povremeno teška, siromašna vremena, isto kao i ona 'prosperitetna', nisu dostatan razlog za opravdanje (i oprost).

Moguća bi se olakšavajuća okolnost mogla prepoznati u jednoj od osnovnih postavki naše arhitekture – osobnoj skromnosti.

Čini se da je bila krivo protumačena pa je postala obilježje profesije, a prestala biti uvjet za pojedince.

Uz naglašeno vrjednovanje, ne bez nostalgčnosti, proteklih razdoblja (između dvaju svjetskih ratova) zapostavljeno je neophodno isticanje arhitekture sadašnjosti.

Biti vrjednovan i biti priznat (i istaknut) značilo je zamalo i ne biti više živ.

I tako je jedna neprilika (blago rečeno) uvjetovala redom sljedeće, da bi sada paradoks bio očit.

I danas, kao i u proteklih 75 godina, imamo dobru i valjanu arhitekturu, suvremenu i našu koliko to okolnosti dopuštaju, ali istovremeno i osiromasenu profesiju.

Paradoksalno na prvi pogled, ali lako objašnjivo: skolovani smo (i školujemo) na tradiciji koja je, uza sve ostalo, uključivala i krajnji entuzijazam za životni poziv.

Jednom budućom prilikom, uz neku novu obljetnicu, možda će i ova generacija biti spomenuta kao ona koja je i u teskim vremenima održala tradicionalne vrijednosti hrvatske arhitekture.

POST SCRIPTUM

Ovaj je rad posvećen kao izraz poštovanja i zahvalnosti trojici mojih učitelja:

ALFREDU ALBINIJU – prvom diplomantu Visoke tehničke škole iz 1923. godine

NEVENU ŠEGVICU – autoru „Atlasa hrvatske arhitekture”

ZVONIMIRU VRKLJANU – živoj legendi Arhitektonskog fakulteta...

